

Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet, Orvostörténeti Tanszék
(vezető: dr. Spielmann József, érdemes egyetemi tanár, docens-doktor),
kolozsvári „Babeş—Bolyai“ Tudományegyetem, Román Irodalmi
és Világirodalmi Tanszék

ADALEKOK
AZ 1831-ES ELSŐ HAZAI KOLERAJÁRVÁNY TÖRTÉNETÉHEZ

I. Moldva

Spielmann J., Szabó Gy.

1831 tragikus, megpróbáltatásokban gazdag év volt az európai és amerikai földrész lakóinak. Embermilliók pusztultak el egy eddig ismeretlen, súlyos kimenetelű, fertőző megbetegedésben, az ázsiai kolerában. A kolera-pandémia négyizben separt végig a földgömbön a XIX. és XX. század folyamán. A járvány első hulláma az 1827—37-es években bontakozott ki.

A betegség kórokozóját, a coma-bacilust, csupán 1880-ban derítette fel Robert Koch, annak őshazájában, Indiában. De a kórállapot tüneteit: a csillapíthatatlan hasmenést, a rizlészerű székletet, az ismétlődő hányást, a nagyfokú folyadékvesztést, a collapsust, a test és a végtagok lehülését, az elviselhetetlen görcsös állapotot már a kortársak is ismerték, s azt is tapasztalták, hogy a betegség olykor egy nap alatt végez az emberrel (1).

Ma már ismeretes, hogy a kolera legtöbbször közvetlen, a beteg egyén (illetve bacilushordozó) s az egészséges ember közötti érintkezés révén terjed; máskor a fertőzés közvetett, szennyezett ruhanemű, víz, gyümölcsök fogyasztása révén történik; a kórokozót a legyek is széthordhatják. A járvány rendszerint folyókn, kereskedelmi vagy zarándokutak mentén, háborúban a hadseregek vonulási irányában terjed.

Az első európai kolera-pandémia Indiából (Bengáliából) indult ki, két évvel később elérte az ázsiai Oroszország egyes területeit, 1830-ban pedig az európai Oroszországot és Lengyelországot is. A lengyel felkelést leverő orosz csapatok behurcolták Galiciába, innen terjedt szélesebben a járvány mind kelet, mind Nyugat-Európa felé. Az általános morbiditás $0,1-1\%$ volt (a nagy városokban $0,6-2,3\%$), az elhalálozás mintegy 50% -os (2).

Moldvában Kiseleff generális már az 1831-es év elején karantént állított fel a Pruton. Ennek ellenére, a határmenti községekben az első koleraesetek már februárban jelentkeztek. Iaşiban május 22-én jelezték az első megbetegedéseket. Rövidesen Moldva többi városaiba és falvaiba is széthurcolták a járványt.

Már az epidémia kitörését megelőzően a kormányzat intézkedett: az országrészt öt egészségügyi körzetre osztották fel; orvosokat kerestek azok élére. Iaşiból bojárokból, orvosokból, felcserekből, bábákból bizottságokat alakítottak a lakosság egészségének ellenőrzésére. De a bojárok elmenekültek a városból s így a lakosság egészségének felügyelete is a kisszámú orvosi és egészségügyi személyzetre hárult. Iaşiban a járvány borzalmas pusztításokat végzett. Június 4-én elrendelték, hogy a temetőben elhantolatlanul fekvő holttesteket, 100, erre a célra kirendelt ember minél hamarabb földelje el a Moara de Vint temetőben. Novemberben intézkedtek, hogy minden kolerában elhunytat ugyanabban a temetőben mély gödrökbe hantoljanak el, s azokba megelőzően fél fontnyi oltott meszet és szeten öntsenek. Július 25-én, amikor a járvány javában dült, a kormányzat (Divan) országos utasításokat bocsátott ki (*Poveşte pentru curăţirea epidemicestei boli cholera morbus...*), az egyes városokat egészségügyi körzetekre osztották, ellenőrző közegeket neveztek ki, minden 20 ház lakosának egészségéért egy-egy hivatalnok felelt, a városok szélén „straja”-kat állítottak fel, a szomszédos tartományok felé megerősítették a határőrséget (3).

Az ismeretlen betegséggel szemben, akárcsak Európaszerte, a kis számú orvos-személyzet tehetetlennek bizonyult. A lakosság ki volt szolgáltatva a járvány dűnének. Az erdélyi Gubernium 1831. június 24-éről származó jelentése arról számol be, hogy a moldvai lakosság a hegyekbe menekült, a magukra maradt csordák a mezőn pásztor nélkül legelnek, a holttestek temetetlenül hevernek (4). Langan, francia konzul, megrázóan festi le a kolera pusztításait Moldva fővárosában: „Iaşi olyan mint egy nyitott sir... Vannak házak, ahol mindenki meghalt, a hullák napok óta

ott hevernek, ahol elpusztultak; a városban nincs elég szekér elszállítá-
sukra. A bojárok, az orvosok és a gyógyszerészek zöme a járvány elől, ki
merre látott, elmenekült" (5).

Ha az országész fővárosában ez volt a helyzet, még kétségbeejtőbb
vizonyok uralkodtak a tartomány többi városaiban és falvaiban. Erről a
drámai helyzetről számol be öccsének a tordai származású, ez idő tájt Bo-
tosbaniban tevékenykedő Szabó József gyógyszerész (6).

Botoschán die 29 Julij 831

Szeretett Kedves Ötsém!

Testvéri szeretettel teljes tudósításod vettem, melyből jól lététeket értvén, tel-
jes szívből örvendek, én is most Istennek hála jobban vagyok, tudja Isten ennek
utánna hogy, hogy lések. Itten rémitőn uralkodott és uralkodik még most is a' cho-
lera; nanjában számtalanok vesztették el életeket; a'kit reggelt meg üt, estvét nem
ér; 's a'kit estve meg üt reggelt nem ér; számtalanon a'betegség még ütése utánis
fél órát sem élnek, naponként láttuk a' fekete zászlós Szekeret Patikánk előtt elő
menni meg rakodva holtakkal, a'kiket ki vivén a' mezőre, ott a' kutyák, Varjak
és Disznók eszik meg, ugy temetik el... itt azoknak szomorú maradványát, a'kik
a' Cholera-ba vesztették el életüket, imitt amott az utcákon holt Testek hevernek,
és bűzhednek. Jassiba két Hónapok alatt Nyoltz ezerezen holtak meg; itt az eddig
meg holtak számát 4. 's 5. ezerre számlálják, 's most is minden napon halnak ra-
kással, nem tudom, hogy hogy leszek én is. Valami két héttel ez előtt feküdtem én is
a'Cholera-ba egy mással, a'ki is meg holt; magam is csak közel állottam, a' Sír szá-
jához; irtózatos egy Nyavalya, hányással és Hasmenéssel kezdődik, iszonyu Görtsők
fogják el a'Testet, 's olyan mint a' fekete posztó, a'szemevilága el vész, a'láb ujjait
a'Szájához huzza a' görts, olyan leszsz az ember, mint egy gombojog, ugy öszve
viszsa huzzák a'görtsök; elég, többet ezen dögletes nyavaiáról nem írok, csak azt
még, a'ki ebbe meg hal, fekete az egész teste, a' szemei ki pattannak a'hasa a'háta
gírintzihez van huzva; az ábrázattva olyan mint egy darab szén, fel van puffadva,
ki hasadnak, és vérzenek, a' nyakán valami vizes holvát üt ki, és ki fokad, 's víz
foly ki belőlle; a' bal oldalán egy fekete, mint az ember tenyere, patsét üti ki magát.
Isten mentse a'leg kegyetlenebb Pórányt is, a'mitől én ment nem lehettem. Ha az
Isten meg őriz, mihelvt egy kevéssé tsendesedik ezen irtóztató betegség, ki fogok
menni ezen nyomoruságos Országból, sokkal jobb nálunk, több pénz is vagyon,
mint itt, 's nem ollv drága holmi; egyebbaránt kérlek, minthogy nem érkezem töb-
bet írni, küld ki ezen Levelem Atyáméknak, a'kiknek is Nagy Apámmal együtt ke-
zeket csókolva, nem különben csókolom szeretett Testvéreinket is... minden róllam
jól emlékezőket, maradtam

Szeretett Kedves Testvérem holtig szerető Bátyád

Szabó József

NB...

Már három hónapja, hogy a' Patikát bé zártuk, az olta itt raboskodom, seho-
vát sem mégyek.

A levelem kívül... A'ki ezen levelet írta Tordai fi, Patikárius legény".

Szabó József megrázó levele a kolera tüneteit és a halál utáni elvál-
tozásokat hűen ábrázolja. A járvány méreteiről szóló, hallomásra alapozó
adatai azonban kiigazításra szorulnak. Ecaterina Negruzzi-Munteanu köz-
leményéből ismeretes, hogy az 1831-es moldvai kolerajárvány áldozatairól
megbízható hivatalos feljegyzések maradtak fenn, három község (Săveni,
Podul Turcului, Bucecea) kivételével, ahol feltehetőleg nem voltak áldo-
zatok. A Dorohoi-i, Vaslui-i és Tîrgul Nou-i adatok viszont későbbi idő-
pontban megsemmisültek. Az 1831-es kolerajárvány moldvai áldozatainak
száma 8814 volt..., vagyis a nyilvántartott lakosság 7,4‰-a. A legmag-
sabb halálozást (21,7‰) az orosz határon fekvő Sculeni községben észlel-

ték, a legtöbb áldozat Iaşiban (2283), Galaţiiban (1000), Botoşaniban (700) volt. A Szabó közölte becslések tehát magasabbak a valóságosnál (7).

A kolera pusztításairól az országrészt fővárosában, Iaşiban, az ugyan-csak erdélyi származású *Abrahámfi* Antal gyógyszerész közöl értékes adatokat. *Abrahámfi* — ahogy erre *E. Grigorescu* és *Cristina Ionescu* kutatásai derítették fényt —, külföldi kollégájának beszámolt a Iaşiban uralkodó drámai helyzetről. „Az üzletek egytől-egyig zárva . . . Az emberek fejvesztetten menekülnek. Mi a szőlősből húztuk meg magunkat, csak én járok le időnként a városba, hogy lássam mi újság. Isten tudja megmenekülők-e vagy sem? A gyógyszerterátiat zárva tartom, csak az ablakon, illetve a klór-gázzal (fertőtlenített) ajtón át szolgálom ki a közönséget“ — írja egyik levelében.

*Abrahámfi*ban azonban hamarosan felülkerekedik a hivatástudat, igyekszik az inséges lakosságon gyógyszerrel segíteni. Egyik erdélyi kollégájának írja, 1831. június 5-én, hogy különösen a mentololaj beszerzése okoz gondot: „Éjt-nappallá téve sikerült 10 vedernyi mennyiséget lepárolnom; a két nap alatt beszerzett, friss nyersolajból előállított mentol pár nap alatt elfogy“.

Az olajat *Abrahámfi*, akárcsak kortársai, a hasmenés csillapítására javasolta. Ezenkívül forró teát itatott a beteggel, kezét és lábát posztóval dörzsölte, a hasra forró téglát rakatott, ecetes meleg vízben fürdette stb. A járvány csak az ősz végén csendesedett.

A hazai orvostudomány története szempontjából Szabó József és *Abrahámfi* Antal további moldvai tevékenysége nagy jelentőségű. *Abrahámfi* Bécsben képesített gyógyszerész, alapítója és első főtitkára volt a „Societatea de Medici și Naturaliști din Iași“-nak (1833—1834), az első román akadémiai testületnek. Mihail Zottával együtt úttörő munkát végzett a moldvai ásványvizek vegyelemzésében (Şarul Dornei, Borcea, Hangu). Eredményeiről 1841-ben a *Büchner Chemisches Annales* német nyelvű folyóiratában is beszámolt.

Szabó József (1803—1874) Botoşaniból rövidesen Iaşiba költözött át. Hamarosan ő is bekapcsolódott a tudós Társaság munkájába. 1835-ben állította össze moldvai híres „Herbarium“-át, amelyről a bécsi „*Medizinischer Almanach*“ 1841-ben elragadtatással ír. A „Herbárium“ 2844 növényt, köztük 600 gyógynövény-féleséget gyűjtött össze. Szabó fő műve a monumentális három kötetes — az 1841—42-es években írt — „*Flora Moldavica*“ a tartomány mintegy 2000 növényét írta le *Linné* rendszere alapján, 20 osztályba sorolva azokat. A nyomdakész kéziratot mű, sajnos, eikallódott. Egy másolati példánya azonban néhány évvel ezelőtt előkerült s azt most egy Iaşi-i kutatócsoport tanulmányozza, Emanuel *Grigorescu* professzor irányításával.

Szabó Józsefet érdemei elismeréseként 1873-ban a Román Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává választotta.

Abrahámfi Antal és Szabó József tudományos munkásságukkal elvülhetetlenül írták be nevüket a román—magyar tudományos kapcsolatok krónikájába.

Irodalom

1. *Ackernecht E.*: Geschichte und Biographie der wichtigsten Krankheiten. Enke Verlag, Stuttgart, 1963, 20—23; 2. *Lukács Agnes*: in: *Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica* (1966), 40, 71; 3. *Ionescu Christina, Rodica Anghel*: in: *Din istoria luptei antiepidemice în România*. Editura Medicală, București, 1972, 259—269; 4. *Magyar Országos Levéltár Budapest*. Helytartótanácsi iratok. „Choleralia“ 16.134 1831 cf.: in: *Dolgozatok*. Lechner Károly dr. negyedzéados tanári működésének emlékére. Kolozsvár, 1915. 464; 5. *Hurmuzachi*: XVII. 249; 6. *Kemény József*: *Chartofilatium Transsilvanicum*. Tomus XVIII. Az RSZK Akadémiája kolozsvári Könyvtárában. XIX. század eleji másolatok. 7. *Negruzzi-Munteanu Ecaterina*: in: *Populație și societate. Studii demografice istorice*. Sub redacția prof. S. Păscu, Cluj, 1972, 255—256; 8. *Botoșani-Allami Levéltár*. Norbert Dombrowszky alap. 31. mappa, 33, 28, 35-ös okiratok. Cf. *E. Grigorescu—Christina Ionescu*: *Activitatea unui farmacist cu ocazia holerei din anul 1831 la Iași* (kézirat); 9. *Bogdan N. A.*: *Societatea Medico-Naturalistă și Muzeul Istoric-Natural din Iași* (1830—1914). Iași, 1929. passim; *Baicu Graziella Lygia*: *Tradiții de valorificare a plantelor medicinale în România*. Teză de doctorat. I.M.F. din Tirgu Mureș, 1974. passim.

A szerkesztőségbe érkezett: 1981. február 25-én.

J. Spielmann, Gy. Szabó

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE 1831 FIRST CHOLERA EPIDEMIC IN ROMANIA. I. Moldavia

In 1831, the cholera pandemic began to rage in Moldavia in February. It reached its highest point in May and June, and settled during the autumn months. Most of the 8814 death cases were in the towns: Jassy, Galați and Botoșani. The authors present the rages of the epidemic and the ways of fighting against it through the contemporary letters of two Hungarian pharmacists, J. Szabó and A. Aráhámfi, who worked in Moldavia.